

Ἡ μεσαιανική ἴδεα καὶ οἱ μεταμορφώσεις της

Ἀπό τὴν Παλαιά Διαθήκη ὡς τούς πολιτικούς
μεσαιανισμούς τοῦ 20οῦ αἰώνα

ἐπιμέλεια: Σταῦρος Ζουμπουλάκης

Πέτρος Βασιλειάδης

Γεράσιμος Βῶκος

Κωνσταντίνος Θ. Ζάρρας

Ἄγγελική Ζιάκα

Σταῦρος Ζουμπουλάκης

Χρῆστος Καρακόλης

N.E.Καραπιδάκης

Μιλτιάδης Κωνσταντίνου

Θάνος Λίποβατς

Χρῆστος Μαρσέλλος

Σάββας Μιχαήλ

Μιχάλης Πάγκαλος

Άνδρεας Πανταζόπουλος

Γιώργος Παπαφράγκου

π. Άντωνιος Πινακούλας

Νικόλας Πίσσης

Γιώργος Σαγκριώτης

Αίκατερίνη Τσαλαμπούνη

1 | Συναντήσεις

ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ

Η ΜΕΣΣΙΑΝΙΚΗ ΙΔΕΑ
ΚΑΙ ΟΙ
ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΗΣ

‘Από τήν Παλαιά Διαθήκη
ώς τούς πολιτικούς μεσσιανισμούς
τοῦ 20οῦ αἰώνα

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Σταῦρος Ζουμπουλάκης

ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ
’Αθήνα 2011

Οι Έκδόσεις „Αρτος Ζωῆς
άνήκουν στό
ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΕΙΟ ΙΔΡΥΜΑ
„Αρτος Ζωῆς
Μπουμπουλίνας 28, 106 82 Αθήνα
Τηλ.: 210 88 24 547 – Fax: 210 82 28 791
e-mail: artos@otenet.gr
www.artoszoes.gr

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Ιδρύματος:

Σταύρος Ζουμπουλάκης	Πρόεδρος
Αντώνιος Δικαίος	Γραμματέας
Δημήτριος Πασσάκος	Ταμίας
Ιωάννης Σεργόπουλος	Σύμβουλος
Πέτρος Γιατζάκης	Σύμβουλος
Ευάγγελος Καλογερόπουλος	Σύμβουλος
Παντελής Καλαϊτζίδης	Σύμβουλος

© 2011, „Αρτος Ζωῆς

Διορθώσεις: Κώστας Σπαθαράκης

Σχεδιασμός έξωφύλλου: Μαρία Τσουμαχίδου

Έπεξεργασία κειμένου, σελιδοποίηση:
Ιωάν. Σαντοριναίος & Σία Ε.Ε.

ISBN: 978-960-8053-35-9

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός (Σταύρος Ζουμπουλάκης)	11
Α' Συνεδρία (πρόεδρος: Κωνσταντίνος Θ. Ζάρρας)	
Μιλιάδης Κωνσταντίνου, 'Η διαμόρφωση της μεσσιανικής ιδέας στήν Π.Δ. και ή έπανερμηνεία της στήν Κ.Δ.	13
Πέτρος Βασιλειάδης, 'Από τόν ίουδαικό μεσσιανισμό στήν πρωτοχριστιανική χριστολογία	34
Χρήστος Καρακόλης, Τό καινοφανές τοῦ πρωτοχριστιανικοῦ μεσσιανισμοῦ. 'Ενότητα και έκδοχές τοῦ χριστολογικοῦ αηρύγματος της πρώτης Ἐκκλησίας	52
Αἰκατερίνη Τσαλαμπούνη, Τό κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου γιά τόν Μεσσία-Χριστό: 'Η θέση του μέσα στήν παύλεια θεολογία και ὁ ρόλος του στή διαμόρφωση της ταυτότητας τῶν παύλειων κοινοτήτων.....	77
Συζήτηση	114
Β' Συνεδρία (πρόεδρος: 'Ανδρέας Πανταζόπουλος)	
π. 'Αντώνιος Πινακούλας, <i>Βυζαντινός μεσσιανισμός.</i> 'Η περίοδος της ούτοπιας	129
Ν. Ε. Καραπιδάκης, <i>Πολιτικές και ιδεολογικές χρήσεις της έννοιας «μεσσίας» στή δυτική μεσαιωνική Ἰστορία .....</i>	148
Συζήτηση	167

Γ' Συνεδρία (πρόεδρος: Αἰκατερίνη Τσαλαμπούνη)	
Κωνσταντίνος Θ. Ζάρρας, <i>Μεσσιανικές ἀντιλήψεις στὸν ραββινικὸν καὶ μεσαιωνικὸν ιουδαϊσμόν</i>	175
Αγγελική Ζιάκα, <i>Μεσσιανικές προσδοκίες στὸ σιτικὸν Ἰσλάμ</i>	211
Σάββας Μιχαήλ, <i>Incipit Vita Nova ἡ τό Γκόλεμ καὶ ὁ Μεσσίας</i>	237
Συζήτηση	254

Δ' Συνεδρία (πρόεδρος: Ν. Ε. Καραπιδάκης)

Χρῆστος Μαρσέλλος, <i>Ἡ ἐποχὴ τοῦ πνεύματος καὶ οἱ μεσσιανισμοί της ἡ ἡ κληρονομιά τοῦ ἀβδᾶ Ἰωακείμ τοῦ ἐκ Φλωρίδος</i>	271
Μιχάλης Πάγκαλος, <i>Οὐτοπία καὶ μεσσιανισμός</i>	312
Νικόλας Πίσσης, <i>Ἀποκαλυπτικός λόγος καὶ μεσσιανική προσδοκία: Χρήσεις καὶ λειτουργίες ἀπό τή βυζαντινή στήν ὁθωμανική περίοδο</i>	339
Συζήτηση	360

Ε' Συνεδρία (πρόεδρος: Χρῆστος Καρακόλης)

Γιώργος Σαγκριώτης, <i>Ο πολιτικός μεσσιανισμός τοῦ Βάλτερ Μπένγκαμιν</i>	385
Γιώργος Παπαφράγκος, <i>Ubi Lenin, ibi Jerusalem: Ἡ ἀναζήτηση τῆς οὐτοπίας καὶ οἱ πολιτικές συνέπειές της στό ἔργο τοῦ Ἐρντ Μπλόχ</i>	406
Σταῦρος Ζουμπουλάκης, <i>Ἐμμανουήλ Λεβινάς: ἡ ὑπέρβαση τοῦ μεσσιανισμοῦ</i>	424
Συζήτηση	438

ΣΤ' Συνεδρία (πρόεδρος: Σταῦρος Ζουμπουλάκης)	
Ἄνδρέας Πανταζόπουλος, <i>Αύτός πού ἥρθε ἀπ' ἔξω: ἡ σωτηριολογική διάσταση τοῦ λαϊκιστῆ ἡγέτη</i>	455
Θάνος Λίποβατς, <i>Ο ἔθνικοσοσιαλισμός ὡς πολιτικός μεσσιανισμός</i>	470
Γεράσιμος Βῶκος, <i>Τό χαμόγελο τοῦ Ἀμπλόγκιν</i>	484
Συζήτηση	511

Χρῆστος Καρακόλης

Τό καινοφανές τοῦ πρωτοχριστιανικοῦ μεσσιανισμοῦ Ἐνότητα καὶ ἐκδοχές τοῦ χριστολογικοῦ κηρύγματος τῆς πρώτης Ἑκκλησίας

I. Μεθοδολογικές προϋποθέσεις

Προτοῦ εἰσέλθω στό κύριο μέρος τῆς παρούσας εἰσήγησης, ὁφεῖλω, λόγῳ τῆς μεγάλης εὐρύτητας καὶ τῆς ποικιλίας τῶν σύγχρονων προσεγγίσεων τοῦ θέματος τοῦ μεσσιανισμοῦ, νά διευκρινίσω εἰσαγωγικά τίς κύριες μεθοδολογικές ἀρχές βάσει τῶν ὅποιων ἔχω ἔργαστεῖ.

1. Ἀσχολοῦμαι μόνο μὲ τήν ἐπί τοῦ θέματος μαρτυρίᾳ τῆς Καινῆς Διαθήκης δεδομένου ὅτι αὐτή εἶναι ἡ μόνη πηγή μας γιά τὸν χριστιανισμό τοῦ 1ου αἰώνα. Εἰδικότερα, ἀσχολοῦμαι ἀποκλειστικά μέ τά ἐπικρατήσαντα ρεύματα τοῦ ἀρχέγονου χριστιανισμοῦ, ὅπως αὐτά καταγράφονται στά βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ ὅχι μέ τάσεις οἱ ὅποιες βαθμιαῖα περιθωριοποιήθηκαν καὶ τελικά πέρασαν στήν ἀφάνεια.¹ Ὁ λόγος εἶναι ὅτι

¹ Τέτοια τάση ἀποτελεῖ ἡ ιουδαιοχριστιανική θέση περὶ τῆς ἀναγκαιότητας τῆς τηρήσεως τοῦ νόμου ἀκόμη καὶ ἀπό τοὺς χριστιανούς ἐξ ἑθνῶν. "Ἄν καὶ ἔξαιρετικά δυναμική ἀρχικά, ἡ τάση

οἱ πληροφορίες μας γιά τίς τάσεις αὐτές προέρχονται ἀπό ἀναφορές ἀπολογητικοῦ ἢ καὶ πολεμικοῦ χαρακτήρα,² μέ ἀποτέλεσμα νά μήν μποροῦμε νά εἴμαστε βέβαιοι γιά τή δυναμικότητα καὶ τό περιεχόμενό τους, ἀφοῦ ὡς γνωστόν ἡ πολεμική ρητορική ἐκείνης τῆς ἐποχῆς (ὅπως ἄλλωστε καὶ τῆς σημερινῆς) δέν διακρίνοταν γιά τήν ἀντικειμενικότητά της.³

2. Δέν ἀσχολοῦμαι μέ τή μεσσιανική ἡ μή αὐτοσυνειδησία τοῦ λεγόμενου «ἰστορικοῦ Ἰησοῦ»,⁴ ἄλλα μέ τό πῶς ἡ μεσσιανικότητα τοῦ Ἰησοῦ ἔγινε ἀντιληπτή καὶ ἀντικείμενο πίστεως ἀπό τούς πρώτους χριστιανούς βάσει τῆς μαρτυρίας τῶν κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης. Φρονῶ ὅτι, ἀπό ἐπιστημονικῆς πλευρᾶς,

αὐτή φθίνει καὶ τελικά ἀπορρίπτεται ἀπό τό κύριο ρεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, περιοριζόμενη ἀπό τόν 2ο αἰώνα καὶ ἔχης στίς αἱρετικές ὅμιδες τῶν Ἐβιωναίων ἡ Ἐβιωναίων, 6ο. ἀντιπροσωπευτικά Εἰρηναῖος, Κατὰ αἱρέσεων, 1, 26, 301· Εὐσέβιος, Εὐαγγελικὴ ἀπόδεξις, 7, 1, 33.

² Βλ. π.χ. Γαλ 1:7· 2:4· 5:12· Φιλ 3:2-3· Κολ 2:18· 1 Τιμ 6:3-5· 2 Τιμ 2:16-18· 3:2-9.

³ Σχετικά μέ τήν πολεμική ρητορική τῶν πρώτων χριστιανῶν συγγραφέων, εἰδικά ἀπέναντι στούς Ἰουδαίους καὶ στόν ιουδαϊσμό, 6ο. τόν τόμο C. A. Evans καὶ D. A. Hagner (ἐπιμ.), *Anti-Semitism and Early Christianity: Issues of Polemic and Faith*, Μιννεάπολις 1993.

⁴ Γιά μά συνόλική θεώρηση τῆς σύγχρονης προβληματικῆς περὶ τοῦ «ἰστορικοῦ Ἰησοῦ», 6ο. G. Theissen καὶ A. Merz, *Der historische Jesus: Ein Lehrbuch*, Γοττίγη 2001, καθώς καὶ τή σχετική βιβλιογραφία πού παρατίθεται ἐκεῖ. Εἰδικά γιά τή λεγόμενη τρίτη ἀναζήτηση (third quest) γιά τόν «ἰστορικό Ἰησοῦ», 6ο. I. Δ. Καραβιόπουλος, «Η "τρίτη ἀναζήτηση" τοῦ ιστορικοῦ Ἰησοῦ», στό *Βιβλικές Μελέτες Γ*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 240-259.

κανείς δέν μπορεῖ νά ἔχει πρόσβαση στήν αύτοσυνειδησία ένός προσώπου τοῦ παρελθόντος, ἢν τό ἵδιο τό πρόσωπο αὐτό δέν ἔχει ἀποκαλύψει τήν αύτοσυνειδησία του.⁵ Βάσει αὐτῆς τῆς ἀρχῆς, καθώς ἐπίσης καὶ τοῦ ὅτι δέν διαθέτουμε κείμενα τοῦ ἵδιου τοῦ Ἰησοῦ, περιορίζομαι στή μελέτη αὐτοῦ γιά τό ὅποιο διαθέτουμε κείμενα, δηλαδή τῶν μεσσιανικῶν ἀντιλήψεων τῶν πρωτοχριστιανικῶν κοινοτήτων περί τοῦ Ἰησοῦ.

3. Στήν προσέγγισθ μου χρησιμοποιῶ ἐκ παραλλήλου, χωρίς σημαντική ἐνοιολογική διάκριση, τούς ὄρους ἀρχέγονος χριστιανισμός, πρώτη Ἐκκλησία, πρωτοχριστιανική κοινότητα, καθώς ἐπίσης καὶ τούς ὄρους πρωτοχριστιανικός μεσσιανισμός καὶ πρωτοχριστιανική ἡ ἀρχέγονη χριστολογία, ἀνάλογα πρός τήν ἐκάστοτε συνάφεια.⁶

4. Δέν ἀναφέρομαι στόν ὄρο μεσσιανισμός μέ τήν κοινωνιολογική, τή φιλοσοφική ἡ τήν πολιτική,⁷ ἀλλά

⁵ Βλ. τή σχετική ἀνάλυση τοῦ O. Hofius, «Ist Jesus der Messias?», στό I. Baldermann κ.ἄ. (ἐπιμ.), *Der Messias, Jahrbuch für Biblische Theologie*, 8, Νούκριχεν-Φλούν 1993, σ. 106-115. Ἀκόμη καὶ τότε δέν μποροῦμε νά εἴμαστε βέβαιοι ὅτι τό ἐν λόγῳ πρόσωπο ἀποκαλύπτει τήν πραγματική αύτοσυνειδησία του καὶ ὅχι τήν αύτοσυνειδησία πού θά θήθελε νά πιστέψει τό ἀκροατήριο του ἡ καὶ ὁ ἵδιος ὁ ἐαυτός του ὅτι διαθέτει.

⁶ Σημειωτέον ὅτι ὁ μεσσιανισμός τῆς πρώτης Ἐκκλησίας διαφοροποιεῖται ἀπό τούς ἄλλους μεσσιανισμούς τῆς ἐποχῆς του κατά τό ὅτι εἶναι ἐκπληρωμένος καὶ ὅχι ἀλυτρωτικός. Πιό κατάλληλος ὄρος γιά τήν ἔκφραση αὐτῆς τῆς ιδιαιτερότητας εἶναι ὁ χριστιανικός-θεολογικός ὄρος «χριστολογία» καὶ ὅχι ὁ διαθρησκειακός καὶ διακοινωνικός ὄρος «μεσσιανισμός».

⁷ Τίς ὀπτικές αὐτές υἱοθετοῦν ἄλλες μελέτες τοῦ παρόντος τόμου, ὅπου καὶ οἱ σχετικές βιβλιογραφικές ἀναφορές.

μέ τή βιβλική-θεολογική του ἔννοια, ως ἔκφραση δηλαδή τῆς ἀναμονῆς μιᾶς σταλμένης ἀπό τόν Θεό λυτρωτικῆς μορφῆς-ἀντιτύπου τῶν εὔσεβῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραήλ, ὅπως αὐτοί παρουσιάζονται στήν Παλαιά Διαθήκη, μέ ἐθνικοθρησκευτική ἀποστολή.⁸

II. Ιουδαϊκός καὶ πρωτοχριστιανικός μεσσιανισμός

Θεωρεῖται γνωστό ὅτι ὁ ιουδαϊκός μεσσιανισμός δέν μπορεῖ νά δεχθεῖ σέ καμία περίπτωση ἐναν παθητό Μεσσία, τουλάχιστον μέχρι καὶ τήν ἐποχή τῆς Καινῆς Διαθήκης.⁹ Ἐνδεικτικά ἀναφέρω τά ἔξης στοι-

⁸ Βλ. σχετικά μέ αὐτή τήν ἔννοια τοῦ μεσσιανισμοῦ, J. J. Collins, «Pre-Christian Jewish Messianism: An Overview», στό M. Zetterholm (ἐπιμ.), *The Messiah in Early Judaism and Christianity*, Μιννεάπολις 2007, σ. 1-8· J. J. M. Roberts, «The Old Testament Contribution to Messianic Expectations», στό J. H. Charlesworth (ἐπιμ.), *The Messiah. Developments in Earliest Judaism and Christianity: The First Princeton Symposium on Judaism and Christian Origins*, Μιννεάπολις 1992, σ. 39-51. Οι παραλλαγές αὐτῆς τῆς βασικῆς μεσσιανικῆς ιδέας, ὅπως ἐμφανίζονται π.χ. στά χειρόγραφα τοῦ Κουμράν ἡ ἀργότερα στήν ιουδαϊκή ἀποκαλυπτική καὶ στήν ραββινική γραμματεία, δέν θά μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ· βλ. σχετικά τό ἐνημερωτικό ἄρθρο τοῦ H. Lichtenberger, «Messianic Expectations and Messianic Figures during the Second Temple Period», στό J. H. Charlesworth, H. Lichtenberger καὶ G. S. Oegema (ἐπιμ.), *Qumran-Messianism: Studies on the Messianic Expectations in the Dead Sea Scrolls*, Τυβίγη 1998, σ. 2-20.

⁹ Βλ. π.χ. F. Hahn, *Theologie des Neuen Testaments*, τόμ. 1, Τυβίγη 2005. Ἀναφορά στό θάνατο τοῦ Μεσσία γίνεται στό Βαβυλωνιακό Ταργκούμ (*Sukk. 55a*), ἀλλά καὶ στόν Δ' Ἔσδρα 7:29-30, ὅπως αὐτή ἐντοπίζεται ἀπό τόν R. P. Gordon, «The Targumists as

χεῖα ἀντιστροφῆς τοῦ ἰουδαϊκοῦ μεσσιανισμοῦ ἀπό τὸν χριστιανικό: οἱ πρῶτοι χριστιανοί πιστεύουν σέ ἔνα Μεσσία πού πέθανε ἄδοξα καὶ ἀτιμωτικά πάνω στὸ σταυρό καὶ ὅχι σέ ἔναν ἔνδοξο Μεσσία. Πιστεύουν ὅτι ἡ πεμπτουσία τῆς ἀποστολῆς τοῦ Μεσσία δέν ἤταν ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ καὶ ὁ ἀνακαινισμός τῶν σχέσεών του μέ τὸν Θεό, ἀλλὰ ὁ ἐξιλαστήριος θάνατός του καὶ ἡ συμπεριληψη στίς σωτηριώδεις συνέπειες αὐτοῦ τοῦ θανάτου ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἀνεξαρτήτως ἐθνοφυλετικῆς προέλευσης, κοινωνικῆς τάξης, θρησκευτικῆς πίστης καὶ ἰδεολογικῆς ταυτότητας. Πιστεύουν ὅτι ὁ Μεσσίας εἶναι ὁ Γιός τοῦ Θεοῦ κατά μοναδικό καὶ ἀνεπανάληπτο τρόπο, καὶ ὅχι ἀπλῶς ὁ υἱόθετημένος υἱός τοῦ Θεοῦ, καθώς ἐπίσης καὶ ὅτι ὁ Θεός ἀποκαλύπτει στὸν κόσμο τὸ θέλημά του, ἀλλά

«Eschatologists», στό βιβλίο του *Hebrew Bible and Ancient Versions: Selected Essays of R. P. Gordon*, "Άλντερσον 2006, σ. 310. 'Ωστόσο ἀμφότερες οἱ ἀναφορές τοποθετοῦνται στὴ μεταχριστιανική ἐποχή. 'Ακόμη καὶ ἂν δέν ὄφελονται σέ ἐπίδραση τῆς χριστιανικῆς περὶ Μεσσία ἀντιλήψεως, ἀλλά στήν πικρή ἱστορική ἐμπειρία τοῦ μεταχριστιανικοῦ ιουδαϊσμοῦ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Γκόρντον, δέν εἶναι ἀξιοποίησμες ὡς παράλληλες πηγές γιά τὸν καινοδιαθηκικό μεσσιανισμό. 'Αντίστοιχα ἰσχύουν καὶ γιά τὴ μεσσιανική μορφή τοῦ «υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» στίς παραβολές τοῦ Α' Ἐνώχ (κεφ. 37-71), οἱ ὅποιες ἀποτελοῦν κατά πᾶσα πιθανότητα μεταχριστιανική προσθήκη στὸ ἀρχικό κείμενο τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ αὐτοῦ βιβλίου (πρᾶλ. Hofius, «Ist Jesus der Messias?», ὁ.π., σ. 113), δεδομένου ὅτι ἀπουσιάζουν ἀπό τὰ σπαράγματα τῆς συλλογῆς πού δρέθηκαν στὸ Κουμράν· βλ. σχετικά D. J. Harrington, *Wisdom Texts from Qumran*, Νέα Ὑόρκη 1996, σ. 10-11· K. Θ. Ζάρρας, *Ιστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Αθήνα 2005, σ. 198-199.

καὶ τὸν ᾖδιο τὸν ἔαυτό του μέσω αὐτοῦ. Πιστεύουν, τέλος, ὅτι ὁ Μεσσίας, ἃν καὶ πέθανε ὅντως στὸ σταυρό, νίκησε τὸ θάνατο ἀνιστάμενος μετά τρεῖς ἡμέρες, πράγμα ἀδιανόητο κατά τὴν ιουδαϊκή μεσσιανολογία.¹⁰

"Ολα ἀνεξαρέτως τά εἴκοσι ἐπτά βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, πού ἀποτελοῦν τὴν καταγραφή τῆς πίστεως καὶ τῆς ζωῆς τῶν πρώτων ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων κατά τὸν 1ο αἰώνα μ.Χ., συμφωνοῦν σέ αὐτές τίς κύριες ἀρχές καὶ διαμορφώνουν τὴ μεσσιανική-χριστολογική τους ἀντιληψη βάσει αὐτῶν καὶ γύρω ἀπό αὐτές. Προσλαμβάνουν τὴν ἴδεα τοῦ μεσσιανισμοῦ ἀπό τὸν ιουδαϊσμό, ἀλλά ἀλλάζουν ριζικά τὸ περιεχόμενό της. Αὐτό πού θεωρεῖται κατάρα, δηλαδὴ ὁ σταυρικός θάνατος (Δτ 21:23· Γαλ 3:13), καθίσταται εὐλογία καὶ γεγονός σωτηρίας (Γαλ 3:14). 'Η ἀναμενόμενη ἀπό σημαντική μερίδα Ίουδαίων ἐσχατολογική ἀνάσταση τῶν νεκρῶν¹¹ καθίσταται πραγματικότητα

¹⁰ Σχετικά μέ τίς πρώμερες ιουδαϊκές μεσσιανικές ἀντιλήψεις ἐν συνόλῳ, βλ. ἀντιπροσωπευτικά M. Bockmuehl καὶ J. C. Paget (ἐπιμ.), *Redemption and Resistance: The Messianic Hopes of Jews and Christians in Antiquity*, Λονδίνο καὶ Νέα Ὑόρκη 2007, σ. 1-43, 149-157. Στόν ᾖδιο συλλογικό τόμο βλ. σ. 65-146, σχετικά μέ τὸν πρωτοχριστιανικό μεσσιανισμό, ὅπως αὐτός ἐκφράζεται στὰ κυριότερα βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης.

¹¹ Κατά τὴν ἐποχή τῆς Καινῆς Διαθήκης κυρίως οἱ Φαρισαῖοι ἀνέμεναν τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, βλ. Πρᾶξ 23:6-9, καθώς ἐπίσης καὶ E. Lohse, *Die Umwelt des Neuen Testaments*, Γοττίγη 1994, σ. 142-143. Καὶ νωρίτερα ὅμως, στὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὑπάρχουν κάποιες ἀναφορές στήν προσδοκώμενη ἀνάσταση τῶν νεκρῶν· βλ. σχετικά Δ. Καιμάκης, *Ἡ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν στὴν Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 43-234.

στό παρόν. Ή ἀντίληψη ὅτι ὁ Μεσσίας εἶναι υἱός του Θεοῦ¹² διατηρεῖται, ἀλλά ὁ Μεσσίας Ἰησοῦς εἶναι γνήσιος καὶ ὅχι υἱοθετημένος υἱός του Θεοῦ.¹³

Συνοψίζοντας τά ἀνωτέρω, ἡ πρωτοχριστιανική χριστολογία δέν ἀποτελεῖ ἐπανάληψη οὕτε κατάργηση, ἀλλά ἀντιστροφή του ἰουδαϊκοῦ μεσσιανισμοῦ: ἡ ὄρολογία καὶ οἱ παραστάσεις τους παραμένουν κοινές, τό περιεχόμενό τους ὅμως ἀντιστρέφεται. Οἱ δέ προναφερθεῖσες, κοινές σέ ὅλα τά βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, βασικές χριστολογικές παράμετροι ἀποτελοῦν τή βάση τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἀρχέγονου χριστιανικοῦ μεσσιανισμοῦ (ἢ τῆς πρωτοχριστιανικῆς χριστολογίας) στίς διάφορες ἐκδοχές του.

Στή συνέχεια θά ἀναφερθῶ ἀντιπροσωπευτικά σέ τρεῖς ἀπό αὐτές τίς ἐκδοχές.

III. Παῦλος: ὁ θάνατος τοῦ Μεσσία

Ο ἀπόστολος Παῦλος εἶναι ὁ ἀρχαιότερος χριστιανός συγγραφέας. Ή συγγραφή τῶν ἐπιστολῶν του τοποθετεῖται κυρίως κατά τό πρῶτο ἥμισυ τῆς ἔκτης

¹² Βλ. κυρίως *Ψλ* 2:7· 109 (110):3.

¹³ Οἱ Ἰουδαῖοι θεωροῦσαν ἑαυτούς σέ συλλογικό ἐπίπεδο τέκνα τοῦ Θεοῦ, κανείς ὅμως δέν μποροῦσε νά ἀποκαλέσει τὸν Θεό πατέρα του σέ καθαρά προσωπικό ἐπίπεδο. "Οταν τό πράττει αὐτό ὁ Ἰησοῦς, οἱ Ἰουδαῖοι ἀντιλαμβάνονται ὅρθως τήν ἀξίωση τῆς ἀποκλειστικότητας στή σχέση υἱότητάς του πρός τὸν Θεό, θεωρώντας την ὅμως θλασφημία: 6λ. *Iω* 5:17-18 καὶ τή σχετική ἀνάλυση στό X. K. Καρακόλης, *Ἡ θεολογική σημασία τῶν θαυμάτων στό Κατά Ιωάννην Εὐαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 153-157.

δεκαετίας μ.Χ.,¹⁴ ἐπομένως πολύ κοντά στὸν Ἰησοῦ ἀπό χρονικῆς πλευρᾶς.

Ωστόσο ὁ Παῦλος διασώζει ἐλάχιστες βιογραφικές πληροφορίες γιά τὸν Ἰησοῦ στίς ἐπιστολές του.¹⁵ Εἶναι δέ ἀξιοσημείωτο ὅτι, ἐνῶ γνωρίζει τή σημασία τοῦ τίτλου «χριστός»,¹⁶ πού ἀποτελεῖ τήν ἐλληνική μετάφραση τῆς ἑβραϊκῆς λέξης «μαστίχη» —καὶ στήν ἔξελληνισμένη τῆς μορφή «Μεσσίας»—, ἀφοῦ εἶναι ἔξαιρετικά καταρτισμένος στά θέματα τῆς ἑβραϊκῆς πίστης,¹⁷ κατά κανόνα δέν χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο αὐτὸν ὡς τίτλο, ἀλλά συνήθως ὡς κύριο ὄνομα, μέ τό ὅποιο ἀντικαθιστᾶ ἢ συμπληρώνει τό ὄνομα Ἰησοῦς.¹⁸ Κάνει

¹⁴ Βλ. σχετικά Ph. Vielhauer, *Geschichte der urchristlichen Literatur: Einleitung in das Neue Testament, die Apokryphen und die apostolischen Väter*, Βερολίνο καὶ Νέα Υόρκη 1985, σ. 70-81.

¹⁵ Αὐτό δέδιαινα δέν σημαίνει ὅτι τό προφροκό κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου δέν περιελάμβανε καὶ πληροφορίες σχετικές μέ τήν ἐπίγεια ζωή τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλά κυρίως ὅτι θεολογικά ἀξιοποιήσιμο γιά τόν Παῦλο ἦταν κατεξοχήν τό πάθος τοῦ Ἰησοῦ συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἀναστάσεώς του, πρβλ. 2 *Kορ* 5:16. Βλ. ἐπίσης σχετικά J. D. G. Dunn, *The Theology of Paul the Apostle*, Γκράντ Ράπιντς 1998, σ. 183-195.

¹⁶ Πρβλ. καὶ 2 *Kορ* 1:21, ὅπου ὁ Παῦλος συνδέει, ἀσφαλῶς ὅχι τυχαῖα, τό οὐσιαστικό «Χριστός» μέ τό ρῆμα «χρίω».

¹⁷ Κατά τό *Πραξ* 22:3 ὁ Παῦλος σπουδάσεις ἰουδαϊκή θεολογία «παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ». Ό τοιος δέν ἀναφέρει σέ κανένα σημεῖο τῶν ἐπιστολῶν του τήν πληροφορία αὐτή. Ή ἐκ μέρους του χρήση ὅμως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προδίδει θαύμα γνώστη τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς θεολογίας τῆς: 6λ. σχετικά F. Watson, *Paul and the Hermeneutics of Faith*, Λονδίνο καὶ Νέα Υόρκη 2004. "Αλλωστε ὁ τοιος ἀναφερόμενος στόν ἑαυτό του δέν ἀποκρύπτει τή νομική-θεολογική του παιδεία: 6λ. χαρακτηριστικά *Γαλ* 1:13-14· *Φιλ* 3:5-6.

¹⁸ Βλ. ἀντιπροσωπευτικά L. Goppelt, *Theologie des Neuen Testa-*

αὐτή τήν ἐπιλογή, ὅπως φαίνεται, διότι τό κοινό στό ὅποιο ἀπευθύνεται εἶναι κυρίως ἔθνικοχριστιανικό, καὶ ἐπομένως δυσκολεύεται νά ἀντιληφθεῖ τήν ιουδαϊκή μεσσιανολογία καὶ νά τή συνδέσει μέ το πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ. Ἀντίθετα, σέ χωρία τῶν παύλειων ἐπιστολῶν στά ὅποια παρατίθενται ἀρχέγονες ὄμολογίες πίστεως ὁ ὄρος «χριστός» χρησιμοποιεῖται ως τίτλος ὑψηλότητας,¹⁹ γεγονός πού μᾶς ὀδηγεῖ στό ἀσφαλές συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀρχέγονη χριστιανική κοινότητα, ἥδη μεταξύ τῶν ἑτῶν 30 καὶ 50 μ.Χ., ὄμολογοῦσε τὸν Ἰησοῦ ως Μεσσία.²⁰

Εἶναι πάντως σαφές ὅτι γιά τὸν Παῦλο, ἔστω καὶ ἂν στίς ἐπιστολές του ἐπιλέγει νά μή δώσει ἔμφαση ἀπό θεολογικῆς πλευρᾶς στή μεσσιανική ἰδιότητα τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλά μᾶλλον στή μοναδικοῦ χαρακτήρα υἱότητά του σέ σχέση μέ τὸν Θεό καὶ τήν κυριότητά του,²¹ ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὄντως ὁ Χριστός,²² δηλαδή ὁ Μεσσίας,

ments: *Vielfalt und Einheit des apostolischen Christuszeugnisses*, τόμ. 2, Γοττίγη 1976, σ. 394· M. Hengel, «Christological Titles in Early Christianity», στό J. H. Charlesworth (ἐπιμ.), *The Messiah. Developments in Earliest Judaism and Christianity*, ὅ.π., σ. 444.

¹⁹ Βλ. M. Hengel, «Christological Titles in Early Christianity», ὅ.π.

²⁰ Βλ. π.χ. *Ρωμ* 5:8· 6:8-9· 8:11· 1 *Κορ* 5:7· 8:6· 15:3· *Φιλ* 2:11· 6λ. σχετικά καὶ Γ. A. Γαλίτης, *Η χριστολογία τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου. Μέρος B: Συστηματικόν*, Ἀθήνα 1990, σ. 63-64.

²¹ Βλ. σχετικά μέ τή σημασία τῶν χριστολογικῶν τίτλων ὑψηλότητας «Γιός Θεοῦ» καὶ «Κύριος» στόν Παῦλο, J. Sánchez Bosch, *Maestro de los pueblos: Una teología de Pablo, el apóstol*, Ναβάρα 2007, σ. 171-215.

²² Σχεδόν 400 φορές ἀναφέρεται ὁ Ἰησοῦς ως ὁ Χριστός στό corpus paulinum. Δέν μπορεῖ ἡ προτίμηση αὐτή στή χρήση τοῦ

ἡ πεμπτουσία τοῦ ἔργου τοῦ ὅποιου συνίσταται ὅχι στή ζωή του ἀλλά στόν σταυρικό του θάνατο.²³ Κατά τόν Παῦλο ὁ σταυρικός θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἔχει ἔξιλαστήρια σημασία, διότι ἀπαλλάσσει ὅλους τούς ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι πιστεύουν σέ αὐτόν καὶ ἐντάσσονται στήν κοινότητά του ἀπό τή δύναμη τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, εἰσάγοντάς τους σέ μιά νέα ζωή,²⁴ ἡ ὅποια χαρακτηρίζεται κυρίως ἀπό τήν πλούσια δωρεά τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἀπό τήν ἐνάρετη βιοτή καὶ ἀπό τή συνεχή καὶ ζωντανή κοινωνία μέ τόν Χριστό.²⁵

‘Ο Παῦλος ἐπιμένει ὅτι ὁ πυρήνας τοῦ εὐαγγελίου του, δηλαδή ἡ ἔξιλαστήρια καὶ σωτηριώδης σημασία τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι σκάνδαλο γιά τούς Ιουδαίους καὶ μωρία γιά τούς ἔθνικούς (1 *Κορ* 1:23). Γιά τούς πρώτους εἶναι σκάνδαλο, διότι δέν μποροῦν νά πιστέψουν σέ ἔναν Μεσσία πού πεθαίνει μέ ἀτιμωτικό τρόπο πάνω στό σταυρό.²⁶ Οι ἔθνικοι ἀπό

συγκεκριμένου ὄρου νά μήν ύπονοεῖ, ἔστω καὶ ἐμμέσως, ὅτι στά συγκεκριμένα κείμενα ὁ Ἰησοῦς εἶναι, ἐκτός ἀπό Κύριος καὶ Γιός τοῦ Θεοῦ, ἐπιπλέον καὶ ὁ ἀληθινός Μεσσίας.

²³ Βλ. ἀντιπροσωπευτικά *Ρωμ* 5:6-8· 14:15· 1 *Κορ* 1:18· 8:11· 15:3· 2 *Κορ* 5:14-15· *Γαλ* 5:11· 6:12, 14· *Φιλ* 2:8· 1 *Θεσ* 4:14· 5,10.

²⁴ Βλ. ἀντιπροσωπευτικά *Ρωμ* 5:10,17,21· 6:4,11,23· 8:10· 2 *Κορ* 4:10-12· 5:4,15· *Γαλ* 2:19-20· 6:8.

²⁵ Σχετικά μέ τόν ἔξιλαστήριο χαρακτήρα τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ στόν Παῦλο, 6λ. O. Hofius, «Sühne und Versöhnung. Zum paulinischen Verständnis des Kreuzestodes Jesu», στό *Paulusstudien*, Τυρίγη 1989, σ. 33-49.

²⁶ Βλ. τή σχετική ἀνάλυση τοῦ D. Zeller, *Der erste Brief an die Korinther*, Γοττίγη 2010, σ. 113-114.

τήν ἄλλη πλευρά θεωροῦν ἀνοησία τήν πίστη σέ κάπιον ὁ ὅποῖς θανατώθηκε μέ τόν χειρότερο τρόπο καὶ ὁ ὅποῖς, ὅπως φαίνεται ἀπό τό γεγονός αὐτό, ἀπέτυχε παταγωδῶς σέ ὅ, τι ἥθελε νά ἐπιτύχει.²⁷ Ὁμως ὁ Παῦλος τονίζει ἀπαντώντας στίς δύο αὐτές ἀντιλήψεις ὅτι γιά τούς πιστούς ὁ Ἰησοῦς Χριστός δέν εἶναι ἀτιμασμένος, ἀποτυχημένος ἢ ἀδύναμος, ἀλλά ἡ δύναμη καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ (1 Korp 1:24).

Ο ἀπόστολος Παῦλος ἔξηγεῖ ὅτι τό κήρυγμα τοῦ σταυροῦ φαίνεται σκάνδαλο καὶ μωρία, διότι ὁ κόσμος δέν μπόρεσε νά πιστέψει στόν Θεό μέσω τῆς σοφίας (1 Korp 1:19-21α· 2:6-8). Ἐπομένως ὁ Θεός καλεῖ τόν κόσμο στήν πίστη μέσω τῆς, φαινομενικῆς, μωρίας τοῦ κηρύγματος (1 Korp 1:21b). Ἀλλά ἡ μωρία τοῦ Θεοῦ εἶναι στήν πραγματικότητα σοφότερη ἀπό τή σοφία τῶν ἀνθρώπων (1 Korp 1:25) καὶ τελικά κατασχύνει τούς σοφούς (1 Korp 1:27), καθώς δέν εἶναι αὐτοί πού τελικά προσεγγίζουν τόν Θεό, ἀλλά «τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου» (1 Korp 1:27-28), ὅσοι δηλαδή ἀπαρνοῦνται τήν κοσμική σοφία καὶ ἐνστερνίζονται αὐτό τό ὅποιο τούς φαίνεται μωρία, ἀλλά στήν πραγματικότητα εἶναι ἡ ὑψηστη σοφία, διότι εἶναι ἡ σοφία τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας (1 Korp 2:7), ὅπως τό σχεδίασε ὁ Θεός.²⁸

²⁷ Ὁ.π., σ. 114. Βλ. καὶ τή σχετική ἀνάλυση στό Σ. Χ. Ἀγουρίδης, Ἀποστόλου Παύλου Πρώτη πρός Κορινθίους Ἐπιστολή, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 56-58.

²⁸ Ὁπως τεκμηριωμένα ὑπογραμμίζει ὁ R. F. Collins, First Corinthians, SPS 7, Κόλλετζιδ 1999, σ. 110-111, εἶναι λανθασμένη ἡ κοινωνική ἐρμηνεία τοῦ σημείου αὐτοῦ τῆς Α' πρός Κορινθίους Ἐπι-

Αύτή ἡ θεολογία τοῦ σταυροῦ ἔχει σαφεῖς πρακτικές συνέπειες γιά τή ζωή τῶν πιστῶν τῶν παύλειων κοινοτήτων. Ὁ Παῦλος παρουσιάζει τόν τρόπο ζωῆς του ὡς ὑπόδειγμα γιά τούς πιστούς, ἐνῶ παράλληλα δηλώνει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος μιμεῖται τόν Χριστό («μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κάγὼ Χριστοῦ»).²⁹ Ὁπως δηλαδή ὁ Παῦλος, μιμούμενος τόν Χριστό καὶ δή τό πάθος του (πρόβλ. Γαλ 2:19· 6:17· Φιλ 3:10), πεινᾶ, διψᾶ, μένει γυμνός καὶ μετακινεῖται συνεχῶς ἀπό τόπο σέ τόπο (1 Korp 4:11), φτάνοντας μάλιστα στό σημεῖο νά πεῖ μεταφορικά ὅτι καθημερινά πεθαίνει (1 Korp 15:31), ἀντίστοιχα καλοῦνται νά πράττουν στή ζωή τους καὶ οι πιστοί, θυσιαζόμενοι γιά τήν πίστη τους στόν Χριστό ὅχι ἀπλῶς μέ τό νά ὑφίστανται κακουγίες, ὅταν αὐτό ἀπαιτεῖται, ἀλλά καὶ μέ τό νά νεκρώνουν οι ἴδιοι τά μέλη τους ὡς πρός τήν ἀμαρτία (Ρωμ 6:2,11· 8:10). Ἡ ἀναμονή τῆς ἐγγίζουσας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἔχει ἴδιαίτερη σημασία στή συνάφεια αὐτή, διότι ὥθετι τούς πιστούς στήν ἔντονη βίωση τῆς κοινωνίας τους μέ τόν Μεσσία καὶ στήν ἀπόλυτη καὶ

στολῆς, μέ τήν ἔννοια ὅτι ὁ Θεός ἐπέλεξε τούς Κορινθίους χαμηλῆς κοινωνικῆς καὶ ἐπομένως καὶ μορφωτικῆς στάθμης καὶ ὅχι τούς πλούσιους καὶ μορφωμένους. Ὁ Παῦλος ἐπιχειρηματολογεῖ στό σημεῖο αὐτό σέ θεολογική καὶ ὅχι σέ κοινωνική βάση γιά μιά κοινότητα, πού μπορεῖ κατά τό μεγαλύτερο μέρος της νά ἀποτελεῖτο ἀπό πτωχά μέλη, πειρελάμβανε ὅμως ὄπωσδήποτε καὶ πλουσίους.

²⁹ 1 Korp 11:1· πρόβλ. ἴδιως 1 Korp 4:16· 1 Θεσ 1:6. Βλ. σχετικά μέ τό μοτίθιο τῆς μιμήσεως, A. Lindemann, Der erste Korintherbrief, Τυβίγηη 2000, σ. 114-115.

έπειγουσα ύπαρξιακή και ήθική εύθυγράμμισή τους πρός τη διδασκαλία του.³⁰

IV. Μάρκος: τό μυστικό του Μεσσία

Ένω ό Παῦλος γράφει ἐπίστολές, περίπου δεκαπέντε χρόνια ἀργότερα ό συγγραφέας του Κατά Μάρκον Εὐαγγελίου ἔγκαινιάζει ἔνα νέο φιλολογικό εἶδος, αὐτό του εὐαγγελίου. Τό φιλολογικό αὐτό εἶδος μοιάζει μέ έκεινο τῆς βιογραφίας, διαφοροποιεῖται ὅμως κυρίως κατά τό ὅτι ἀποτελεῖ οὐσιαστικά μεσσιανικό-χριστολογικό κήρυγμα μέσω ἀφήγησης.³¹

Σέ ἀντίθεση μέ τόν Παῦλο, ό Μάρκος διασώζει ἔκτενή βιογραφικά στοιχεῖα γιά τόν Ἰησοῦ, ἀλλά και τμήματα τῆς διδασκαλίας του, ὅπως τά παραλαμβάνει ἀπό τήν πρό αὐτοῦ παράδοση. Σέ συμφωνία ὅμως μέ τόν Παῦλο τονίζει ἴδιαίτερα τό γεγονός τοῦ σταυροῦ, σέ σημεῖο ὥστε τό Κατά Μάρκον Εὐαγγέλιο εὔστοχα νά ἔχει χαρακτηριστεῖ ώς μιά διήγηση τοῦ πάθους μέ ἔκτενή εἰσαγωγή.³²

Ἴδιαίτερο χαρακτηριστικό του Εὐαγγελίου αὐτοῦ, πού τό διαφοροποιεῖ σέ μεγάλο βαθμό ἀπό ὅλα τά

³⁰ Βλ. ἀντιπροσωπευτικά 1 Θεσ 5:6-23 ὑπό τό φῶς τοῦ 4:13-5:5, καθώς ἐπίσης και τή σχετική ἀνάλυση τοῦ Ι. Δ. Γαλάνη, *H Prώτη Ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρός Θεσσαλονικεῖς*, Θεσσαλονίκη 2004 (α' ἔκδ. 1985), σ. 304-350.

³¹ Βλ. σχετικά μέ τά εἰσαγωγικά προβλήματα του Κατά Μάρκον Εὐαγγελίου, Ι. Δ. Καραβίδόπουλος, *Εἰσαγωγή στήν Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη³2007, σ. 126-144.

³² Ο.π., σ. 136.

ὑπόλοιπα, ἀποτελεῖ τό λεγόμενο «μυστικό τοῦ Μεσσία».³³

Στό Κατά Μάρκον Εὐαγγέλιο τονίζεται εύθυς ἔξαρχης, ἀπό τόν πρῶτο ἥδη στίχο, ὅτι ό Ἰησοῦς είναι ό Χριστός και ό Γιός τοῦ Θεοῦ.³⁴ Ἐν προκειμένῳ γίνεται χρήση τῆς παλαιοδιαθηκῆς παράδοσης, στήν ὅποια ἐπίσης χρησιμοποιοῦνται και οἱ δύο αὐτοί ὄροι, γιά νά ἐκφράσουν τό ἀξίωμα τοῦ βασιλέα-μεσσία τοῦ Ἰσραήλ.³⁵ Στό Κατά Μάρκον Εὐαγγέλιο οι δαίμονες γνωρίζουν ποιός είναι ό Ἰησοῦς και ὁμολογοῦν τήν ταυτότητά του (3:11· 5:7), ἐνώ οι μαθητές του, διά στόματος τοῦ Πέτρου, ἐπίσης ἐκφράζουν τήν ἀποψή ότι ό Ἰησοῦς είναι ό Μεσσίας (8:29). Ωστόσο ό ἴδιος ό Ἰησοῦς ἀποκρύπτει συνεχῶς τή μεσσιανική του ἰδιότητα. Ένω περιστοιχίζεται ἀπό τεράστια πλήθη, παραμένει ἀκατανόητος ἀπό ὅλους.³⁶ Ο ἴδιος προτρέ-

³³ Ο ὄρος προέρχεται ἀπό τήν κλασική μελέτη τοῦ W. Wrede, *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien. Zugleich ein Beitrag zum Verständnis des Markusevangeliums*, Γοττίγη³1963 (α' ἔκδ. 1901), κυρίως σ. 65-81.

³⁴ Οι ἀπόψεις τῶν εἰδικῶν διίστανται σχετικά μέ τό ἄν ό χριστολογικός τίτλος «Γιὸς τοῦ Θεοῦ» ἀνῆκε ἀρχικά στό στ. 1:1 τοῦ Κατά Μάρκον Εὐαγγελίου ἢ ἀποτελεῖ μεταγενέστερη προσθήκη. Βλ. τή σχετική συζήτηση στήν A. Yarbro Collins, *Mark: A Commentary*, Μιννεαπόλις 2007, σ. 129. Σέ κάθε περίπτωση πάντως ό μεσσιανικός τίτλος «χριστός» ἀνήκει στό ἀρχικό κείμενο.

³⁵ Βλ. ἴδιως Ψλ 2:2,6,7, ὅπου οἱ δύο αὐτοί τίτλοι χρησιμοποιοῦνται παράλληλα ό ἔνας πρός τόν ἄλλον πρόβλ. ἐπίσης Ψλ 88 (89):27-28, και βλ. τά ἔρμηνευτικά σχόλια τοῦ Δ. Καϊμάκη, *Σύντομο ὑπόμνημα στούς Ψαλμούς*, Αθήνα 2010, σ. 54.

³⁶ Οι δύο διάλογοι 6:14-16 και 8:27-29 δείχνουν ότι κανείς στήν

πει τούς ἀποδέκτες τῶν θαυμάτων του νά κρατήσουν μυστικό αὐτό πού τούς συνέβη (1:4· 5:43· 7:36). Προστάζει τούς μαθητές του πού εἶναι μάρτυρες τῆς μεταμορφώσεώς του νά μήν ἀναφέρουν σέ κανέναν τό περιστατικό μέχρι τήν ἀνάστασή του (9:9). Τούς προστάζει ἐπίσης νά μήν ποῦν σέ κανέναν ὅτι εἶναι ὁ Μεσσίας-Χριστός (8:30).

Ἄλλα καὶ οἱ ἕδιοι οἱ μαθητές, ἐνῶ κάποια στιγμή ἀντιλαμβάνονται πλέον ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Μεσσίας (8:29), παραμένουν δέσμιοι τῆς ιουδαιϊκῆς μεσσιανικῆς ἀντιλήψεώς τους, θεωροῦν δηλαδή τὸν Ἰησοῦν ὡς τὸν ἔνδοξο Μεσσία πού θά ἀναλάβει τήν βασιλεία τοῦ Ἰσραήλ καὶ θά τὸν ἀπελευθερώσει ἀπό τὸν ρωμαϊκό ζυγό. Αὐτό φαίνεται ἐμμέσως πλήν σαφῶς ἀπό τὸ ὅτι ἀμέσως μετά τήν ὁμολογία τοῦ Πέτρου «σὺ εἶ ὁ Χριστός» (8:29), καὶ μετά τήν πρόρρηση τοῦ Ἰησοῦ σχετικά μέ τό πάθος του στά Ίεροσόλυμα (8:31· πρᾶλ. 9:31· 10:32-34), ὁ Πέτρος ἐπιχειρεῖ νά τὸν ἐμποδίσει ἀπό τὸ νά πορευθεῖ πρός βέβαιο θάνατο (8:32), μέ ἀποτέλεσμα ὁ Ἰησοῦς νά τοῦ ἀπαντήσει μέ μεγάλη σκληρότητα τό «ὕπαγε ὅπίσω μου, σατανᾶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων» (8:33), δηλαδή, μέ ἄλλους λόγους: ἔχεις τήν ἀνθρώπινη ἀντιληψη γιά τήν ἀποστολή τοῦ Μεσσία καὶ τό χαρακτήρα τοῦ ἔργου του, ἀλλά αὐτή ἔχει ὥριστει διαφορετικά ἀπό τὸν Θεό.³⁷

πραγματικότητα δέν ἔχει ἀντιληφθεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός καὶ ὁ Γιός του Θεοῦ. Σχετικά μέ τή μεσσιανική ὁμολογία τοῦ Πέτρου στό στ. 8:29, 6λ. τήν κατωτέρω ἀνάλυση.

³⁷ Βλ. τή σχετική ἀνάλυση τοῦ ἀποσπάσματος αὐτοῦ στό Χ. Κ.

‘Ο Ἰησοῦς ἀποκαλύπτει ἐν παρρησίᾳ τή μεσσιανική του ταυτότητα μόλις κατά τήν ἀνάκρισή του ἀπό τὸν μέγα ἀρχιερέα μετά τή σύλληψή του (14:62). Ή ἀποκάλυψη αὐτή παρέχει στό μέγα Συνέδριο τό ἐπιχείρημα τῆς θλασφημίας, ὥστε νά μπορέσει νά τὸν καταδικάσει σέ θάνατο (14:63-64). Στό σχετικό λόγιο τοῦ Ἰησοῦ (14:62) φαίνεται ὅτι ὁ ἀληθινός μεσσίας δέν εἶναι τόσο ὁ ἀναμενόμενος νόμιμος βασιλεύς τοῦ Ἰσραήλ, ὃσο κυρίως ἡ ἀποκαλυπτική μορφή τοῦ «υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» τοῦ Ζου κεφαλαίου τοῦ Δανιήλ, πού θά ἔλθει πάνω στά σύννεφα τοῦ οὐρανοῦ καὶ θά λάβει αἰώνια ἔξουσία ἀπό τὸν Θεό (Δν 7:13-14).³⁸ Ή μορφή αὐτή, συνδεόμενη μέ τόν Ἰησοῦ στήν ἀφήγηση τοῦ Κατά Μάρκον Εὐαγγελίου, φαίνεται σαφῶς ὅτι ἀνήκει στή θεία σφαίρα,³⁹ εἶναι οὐρανιο, καὶ ἐπομένως, θεῖο πρόσωπο, εἶναι ὄντως ὁ Γιός του Θεοῦ, αὐτός ὁ ὅποιος ἥδη προϋπάρχει στόν

Καρακόλης, «Ο θάνατος τοῦ Ιωάννη τοῦ Βαπτιστῆ. Ἀφηγηματική τεχνική καὶ χριστολογία στό κατά Μάρκον Εὐαγγέλιο», στό Θέματα ἐρμηνείας καὶ θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 42-45· πρᾶλ. ἐπίσης Ι. Δ. Καραβιδόπουλος, Τό κατά Μάρκον Εὐαγγέλιο, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 267-271.

³⁸ “Οπως ὁρθά παρατηρεῖ ἡ Collins, *Mark: A Commentary*, ὅ.π., σ. 704-705, ὁ Ἰησοῦς ἐρμηνεύει ἐν προκειμένῳ τὸν οὐρανού τοῦ Δν 7:13 ὡς μεσσιανική μορφή καὶ τὸν ἀναφέρει στόν ἑαυτό του, πρᾶλ. καὶ 8:30-31.

³⁹ Δεδομένου ὅτι τά σύννεφα ἀποτελοῦν κατά τήν Παλαιά Διαθήκη τρόπο ἐκδήλωσης τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ (*Kρ* 5:4-5· *Iωβ* 38:1 κ.ἄ.), ἀλλά ἀκόμη καὶ οὐράνια ὄχηματά του (*Σφν* 1:15· *Ιεζ* 30:3 κ.ἄ.), ἡ δεύτερη ἔλευση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πάνω στά σύννεφα τόν παρουσιάζει σαφέστατα ὡς θεῖο πρόσωπο.

ούρανό καί συνομιλεῖ μέ τὸν Θεό πρὸν ἀπὸ τὴν ἔλευσή του στὸν κόσμο (Mk 1:2).⁴⁰

Καὶ στὸν Μάρκο, ὅπως καὶ στὸν Παῦλο, ὁ σταυρικός θάνατος τοῦ Ἰησοῦ ἀποτελεῖ τὸ κεντρικό γεγονός τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του. Ὁ Μάρκος μάλιστα συνδέει ρητῶς τὸ σταυρό μὲ τῇ μεσσιανικῇ ἴδιότητα τοῦ Ἰησοῦ ὡς τὸ γεγονός πού τὴν ἀποκαλύπτει καὶ τὴν ἐρμηνεύει, ἐνῶ στὸν Παῦλο ἡ σύνδεση αὐτῆς εἶναι ἔμμεση καὶ πάντως ὅχι σαφής. Τό «μυστικό τοῦ Μεσσία» στὸ Κατά Μάρκον Εὐαγγέλιο ὥθετ τὸν ἀναγνώστη του νά διαβάσει τὸ κείμενο ἐκ νέου ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διηγήσεως τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως, ὡστε νά μπορέσει νά ἀντιληφθεῖ σέ ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῆς ἀφήγησης τὸν παθητό Μεσσία πού κηρύττει ὁ εὐαγγελιστής, αὐτὸν τοῦ ὄποιου ἡ ζωή καὶ τὸ ἔργο δέν χαρακτηρίζονται μόνο ἀπό τὸ στοιχεῖο τῆς δόξας, ἀλλά εὐθύς ἔξαρχῆς καὶ ἀπό τὸ στοιχεῖο τοῦ πάθους.⁴¹

⁴⁰ Βλ. γιὰ τὴν ἐρμηνευτική θεώρηση τοῦ στίχου αὐτοῦ ὡς ἔμμεσης μαρτυρίας γιά τὴν προϋπαρξὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὸν οὐρανό καὶ γιά τὸ δάλογό του μὲ τὸν Θεό Πατέρα, O. Hofius, «Jesus Zuspruch der Sündenvergebung: Exegetische Erwägungen zu Mk 2,5b», στὸ Neutestamentliche Studien, Τυβίγη 2000, σ. 54-55· Βλ. ἐπίσης σχετικά S. J. Gathercole, *The Preexistent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark, and Luke*, Γκράντ Ράπιντς καὶ Καΐμπριτζ 2006, σ. 250-252.

⁴¹ Βλ. σχετικά μὲ τὴ συνύπαρξη τῶν μοτίων τῆς ἔξουσίας καὶ τοῦ πάθους στὴ διήγηση τοῦ Κατά Μάρκον Εὐαγγελίου, Δημήτριος Τρακατέλλης (Αρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς), *Ἐξουσία καὶ Πάθος: Χριστολογικές ἀπόψεις τοῦ κατά Μάρκον Εὐαγγελίου*, Ἀθῆνα 1983, κυρίως σ. 307-332.

V. Ἰωάννης: ἡ οἰκογένεια τοῦ Μεσσία

Μιά τρίτη ἐκδοχή μεσσιανικοῦ κηρύγματος στὸν ἀρχέγονο χριστιανισμό διασώζεται στὸ Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, τὸ τελευταῖο χρονικά καὶ πλέον διαφοροποιημένο ἀπό τὰ εὐαγγέλια, ἀλλά καὶ ἔνα ἀπό τὰ τελευταῖα βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης.⁴²

Νεότερες ἔρευνες ἔχουν καταδεῖξει ὅτι στὸ ὑπόβαθρο τοῦ κειμένου αὐτοῦ δρίσκεται ἔνα δίκτυο μεταφορῶν πού ἔχουν κοινή συνισταμένη τους τὴν εἰκόνα τῆς οἰκογένειας.⁴³ Πρόκειται, σέ ἀδρές γραμμές, γιά τὴν εἰκόνα ἐνός πατέρα, ὁ ὅποιος εἶναι βασιλιάς (3:3,5) καὶ ἔχει ἔναν καὶ μόνο γιό (1:18). Ἀφοῦ ἐκπαιδεύει τὸν γιό του καὶ τοῦ διδάξει τὰ μυστικά τῆς βασιλείας του (5:20· 8:26),⁴⁴ τὸν ἀποστέλλει στὸν κόσμο (3:16-17), πού ἀποτελοῦσε κάποτε τμῆμα τῆς ἐπικράτειάς του, ἀλλά ἔχει ἀποσχισθεῖ ἀπό αὐτήν (1:10), ὡστε ὁ γιός του νά ξανακερδίσει γιά τὸν πατέρα του τὸ χαμένο αὐτό

⁴² Γιά εἰσαγωγικές πληροφορίες σχετικά μὲ τό Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, βλ. I. Δ. Καραβιδόπουλος, *Εἰσαγωγή*, ὥ.π., σ. 179-194.

⁴³ Βλ. ἐνδεικτικά J. G. van der Watt, *Family of the King: Dynamics of Metaphor in the Gospel according to John*, BiblInt Series 47, Λάντντεν 2000· U. Busse, *Das Johannesevangelium: Bildlichkeit, Diskurs und Ritual; mit einer Bibliographie über den Zeitraum 1986-1998*, BETL 162, Λουζάν 2002· R. Zimmermann, *Christologie der Bilder im Johannesevangelium: Die Christopoetik des vierten Evangelisten unter besonderer Berücksichtigung von Joh 10*, Τυβίγη 2003· J. Frey, J. G. van der Watt καὶ R. Zimmermann, *Imagery in the Gospel of John: Terms, Forms, Themes and Theology of Johannine Figurative Language*, Τυβίγη 2006.

⁴⁴ J. G. van der Watt, *Family of the King*, ὥ.π., σ. 272 κ.έ.

βασιλείο (3:17· 12:47). Μάλιστα ό γιός εἶναι ἔξουσιοδοτημένος ἀπό τὸν πατέρα του νά δώσει σὲ αὐτούς ποὺ θά πιστέψουν σέ αὐτόν καὶ θά τὸν ἀκολουθήσουν τὴν ἴδιότητα τῶν τέκνων τοῦ πατέρα (1:12), καθιστώντας τους τρόπον τινά ἀδελφούς του (20:17). Μετά τό ἐπιτυχές πέρας τῆς ἀποστολῆς του, ό γιός ἐπιστρέφει στὸν πατέρα του καὶ λαμβάνει τὴν θέση πού εἶχε δίπλα του προηγουμένως, μετέχοντας κατά ἐμφανή τρόπο στὴ βασιλική ἔξουσία καὶ δόξα του (13:3· 17:4-5).

Στό Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο ό Ἰησοῦς εἶναι ό Μεσσίας, διότι εἶναι ό οὐράνιος βασιλεύς, ἀφοῦ εἶναι ό γιός τοῦ οὐρανίου βασιλέως Θεοῦ (18:36). "Ἡδη στήν Παλαιά Διαθήκη ό Θεός παρουσιάζεται ως ό κατεξοχήν βασιλεύς ὅλοκληρου τοῦ κόσμου."⁴⁵ Ἀντίθετα, ό βασιλεύς τοῦ Ἰσραήλ ἀντλεῖ τό βασιλικό του ἀξίωμα ἀπό τὸν βασιλέα Θεό καὶ υἱοθετεῖται ἀπό τὸν Θεό κατά τὴ στιγμή τῆς χρίσεώς του, ὥστε νά εἶναι νομιμοποιημένος νά ἀσκήσει τὴ βασιλεία ἐξ ὄντος τοῦ μόνου βασιλέως Θεοῦ (Ψλ 2:7).

Τό Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο διακηρύττει ότι ἡ περίοδος κατά τὴν όποια βασίλευαν ἄνθρωποι ἐξ ὄντος τοῦ Θεοῦ, φέροντας τὸν τίτλο τοῦ μεσσία, ἔχει δριστικά παρέλθει.⁴⁶ Πλέον ό ἵδιος ό Θεός ἔρχεται

⁴⁵ Βλ. ἀντιπροσωπευτικά Ψλ 5:3· 23 (24):7-10· 43 (44):5· 46 (47):3,7-8· 94 (95):3· 144 (145):1. Βλ. σχετικά μέ τὴν παράσταση τοῦ Θεοῦ ως βασιλέως στήν Παλαιά Διαθήκη, S. Schreiber, *Gesalbter und König: Titel und Konzeptionen der königlichen Gesalbtenwartung in frühjüdischen und urchristlichen Schriften*, Βερολίνο καὶ Νέα Υόρκη 1999, σ. 41-84.

⁴⁶ Αὐτή εἶναι καὶ ἡ παρανόηση τῶν μαθητῶν στό πρῶτο κεφά-

στὸν κόσμο διὰ τοῦ σαρκωθέντος Λόγου του καὶ ἀναλαμβάνει προσωπικά διὰ τοῦ πραγματικοῦ Γίου του τὴν βασιλεία ὅχι μόνο τοῦ Ἰσραήλ ἀλλά ὅλων τῶν λαῶν. 'Ο Ἰησοῦς λοιπόν εἶναι ό ἀληθινός Μεσσίας-Χριστός, διότι εἶναι ό ἀληθινός βασιλεύς-Θεός, ἀφοῦ ὄντας ό Γίος τοῦ βασιλέως Θεοῦ συμβασιλεύει μαζί με τὸν Πατέρα του (1:1,18). 'Η βασιλεία ὅμως αὐτή δέν εἶναι μά τυραννική βασιλεία, ὥπως εἶναι συνήθως οἱ ἐπίγειες βασιλεῖς, ἀλλά εἶναι στήν πραγματικότητα γιά τούς πιστούς της μά οἰκογένεια⁴⁷ μά οἰκογένεια πού ἐπεκτείνεται συνεχῶς ἀποκτώντας ὅλοένα καὶ περισσότερα τέκνα, τῶν ὅποιων οἱ σχέσεις χαρακτηρίζονται ἀπό ἀνιδιοτελή ἀγάπη καὶ πνεῦμα αὐτοθυσίας τοῦ ἐνός γιά τὸν ἄλλον κατά τό πρότυπο τῆς ἀγάπης καὶ τῆς αὐτοθυσίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (13:14), ή ὅποια τὸν ὁδηγεῖ στὸν ἔξιλαστήριο σταυρικό θάνατο (βλ. 1:29).

λαιο τοῦ εὐαγγελίου. Τόσο ό Ἀνδρέας (1:41) όσο καὶ ό Ναθαναήλ (1:49), ἀλλά ἐμμέσως, ὥπως φαίνεται, καὶ ό Φιλιππος (1:45), ὅμολογοιν ὅτι ό Ἰησοῦς εἶναι ό Μεσσίας. 'Η ὅμολογίᾳ τους εἶναι ἀληθής, ἀλλά ἀνεπαρκής. Πράγματι ό Ἰησοῦς εἶναι ό Μεσσίας ως ἀληθινός ἄνθρωπος, ἀλλά ως ἀληθινός Θεός εἶναι συγχρόνως καὶ ό οὐράνιος βασιλεύς. Τό ὅτι ὅμως εἶναι ό οὐράνιος βασιλεύς ἐπηρεάζει καὶ τὴ μεσσιακή του ἴδιότητα. Πλέον ἀντί νά εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο ό βασιλεύς τοῦ Ἰσραήλ, ό Ἰησοῦς, ὄντας ό οὐράνιος βασιλεύς, εἶναι ὑπεύθυνος καὶ γιά ὅλα τὰ ὑπόδοιτα ἔθνη (10:16), δηλαδή γιά ὅλοκληρο τὸν κόσμο (3:17). Αὐτό ἀλλωστε προκύπτει ἡδη ἀπό τὴν ἀπάντηση τοῦ Ἰησοῦ στήν ὅμολογία τοῦ Ναθαναήλ (1:50-51), στήν όποια ό Ἰησοῦς ἀναγνωρίζει μέν τὴν εἰσαγωγική πίστη τοῦ Ναθαναήλ, ἀλλά συγχρόνως τὸν προετοιμάζει γιά τὰ ἀσύληπτα «μείζω», τά όποια θά ἀκολουθήσουν.

⁴⁷ J. G. van der Watt, *Family of the King*, ὥ.π., σ. 304-320.

Σπό Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο δέν ύπάρχει τό στοιχεῖο του «μυστικοῦ τοῦ Μεσσία», ὅπως στό Κατά Μάρκον Εὐαγγέλιο. Ὁ Ἰησοῦς εὐθύς ἔξαρχῆς κηρύττει μέ παρρησίᾳ ὅτι προέρχεται ἀπό τὸν Θεό (1:51· 3:13,16-17), ὅτι εἶναι Γίος του κατά ἴδιαίτερο καὶ ἀποκλειστικό τρόπο (5:18-20), ὅτι λαλεῖ τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ (3:34· 14:10), ὅτι δρίσκεται σέ συνεχή καὶ ἀδιάρρητη ὑπαρκτική ἐνότητα μέ τὸν Θεό (5:17· 11:41-42), ὅτι, μόλις ἐκπληρώσει τὴν ἀποστολή του, θά ἐπιστρέψει ἐκεῖ ὅπου δρισκόταν πρὶν ἀπό τή δημιουργία τοῦ κόσμου (17:4-5), δηλαδή μαζί μέ τὸν Θεό (1:1,18· 13:1,3· 14:13). Οἱ Ἰουδαῖοι πού τὸν ἐχθρεύονται ὄνομάζονται τέκνα τοῦ διαβόλου (8:44), ἀνήκουν δηλαδή ὅχι στήν οἰκογένεια τοῦ Θεοῦ ἀλλά στήν οἰκογένεια τοῦ διαβόλου.⁴⁸ Οἱ δύο αὐτές οἰκογένειες ἔρχονται σέ σύγκρουση μεταξύ τους. Ἡ οἰκογένεια τοῦ διαβόλου ταυτίζεται μέ τὸν κόσμο (7:7· 12:31· 15:18-19), ἡ οἰκογένεια τοῦ Θεοῦ, ὅπως καὶ ὁ Ἰδιος ὁ Θεός, δέν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου (8:23· 15:19· 17:14). "Ομως σέ μιά πράξη ὑστατης ἀγάπης ὁ Ἰησοῦς ἀποστέλλει τοὺς μαθητές του λίγο πρὶν ἀπό τό πάθος νά συνεχίσουν τό ἔργο του καὶ νά ἐνσωματώσουν στήν οἰκογένεια τοῦ Θεοῦ ὅσους ἀνήκουν στὸν κόσμο (14:12-14· 17:18), οἱ ὁποῖοι μποροῦν νά πιστέψουν στό καινοφανές μεσσιανικό κήρυγμα τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ɓλέποντας τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐνότητα πού αὐτοί ἔχουν μεταξύ τους (17:21).⁴⁹

⁴⁸ Ὁ.π., σ. 357-360.

⁴⁹ Βλ. σχετικά τὴν ἀνάλυση τοῦ J. G. van der Watt, «Ethics and

Εἶναι προφανές ἀπό τά παραπάνω ὅτι τά μέλη τῆς ἰωάννειας κοινότητας καλοῦνται νά υἱοθετήσουν τήν αὐτοσυνειδησία τῶν μελῶν τῆς θείας οἰκογένειας. Καλοῦνται νά διαφοροποιηθοῦν ἀπό τὸν κόσμο, ἀλλά συγχρόνως νά στραφοῦν ιεραποστολικά πρός τὸν κόσμο ὅχι μόνο διά τοῦ λόγου ἀλλά καὶ διά τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης.

VI. Συμπερασματικές σκέψεις

Παρουσιάσαμε συνοπτικά τρεῖς διαφορετικές ἐκδοχές τοῦ μεσσιανικοῦ-χριστολογικοῦ κηρύγματος τοῦ ἀρχέγονου χριστιανισμοῦ. Καί στίς τρεῖς αὐτές ἐκδοχές ἐνυπάρχουν ὄρισμένα βασικά κοινά στοιχεῖα: ὁ παθητός καὶ εἰρηνικός Μεσσίας, ὁ σταυρικός θάνατός του ὡς γεγονός σωτηρίας καὶ συγχρόνως ὑπόδειγμα γιά τή ζωή τῶν πιστῶν του, ἡ ἀντιστροφή τῶν ἰουδαϊκῶν μεσσιανικῶν ἀντιλήψεων, ἡ θειότητα τοῦ προσώπου τοῦ Μεσσία Ἰησοῦ. Καί οἱ τρεῖς ἐκδοχές συνυπάρχουν στόν χριστιανισμό τοῦ 1ου αἰώνα, διότι ἀκριβῶς ὑπάρχει κοινή βάση, ἀλλά συγχρόνως καὶ μιά τεράστια πολυμορφία στήν ἔκφραση τῆς χριστιανικῆς πίστεως στίς κατά τόπους κοινότητες.⁵⁰ Ἡ ἐνότητα συντελεῖ-

Ethos in the Gospel according to John», *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche*, τόμ. 97, τχ. 3-4, 2006, σ. 147-176:158-166.

⁵⁰ Πρβλ. G. Theissen, «Kirche oder Sekte? Über Einheit und Konflikte im frühen Urchristentum», στό A. A. Alexeev, C. Karakolis καὶ U. Luz (ἐπιμ.), *Einheit der Kirche im Neuen Testament: Dritte europäische orthodox-westliche Exegetenkonferenz in Sankt Petersburg 24-31 August 2005*, Τυβίγηη 2008, σ. 101.

ται και διατηρεῖται βάσει τῆς κοινῆς πίστης στόν Μεσσία Χριστό, ἀλλά και βάσει τῆς αὐστηρῆς ἡθικῆς ζωῆς πού ἡ πίστη αὐτή συνεπάγεται.⁵¹ Τό μεσσιανικό κίνημα τοῦ ἀρχέγονου χριστιανισμοῦ καταλήγει, μετά ἀπό ὄρισμένους ἀρχικούς κλυδωνισμούς,⁵² νά εἶναι ἔνα ἀνοιχτό κίνημα γιά ὅλους ἀνεξαιρέτως τούς ἀνθρώπους, καταλήγει νά καλεῖ τὸν ὁποιονδήποτε νά ἐνταχθεῖ σέ αὐτό, ἐπιτρέπει τὴ διαφορετική ἔκφραση τῆς κοινῆς πίστης, πάντα δέδαια ἐντός τῶν βασικῶν χριστολογικῶν παραμέτρων του.⁵³

Ἡ ἀξίωση τῆς ἀποκλειστικῆς ἀλήθειας τῆς μεσ-

⁵¹ Βλ. σχετικά E. Lohse, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Ἀθήνα 2002, σ. 235-240.

⁵² Ἀναφέρομαι ἐν προκειμένῳ κυρίως στή διαμάχη τῶν συντηρητικῶν ίουδαιοχριστιανῶν μέ τόν Παῦλο και τό κίνημά του σχετικά μέ τήν ἀναγκαιότητα ἡ μή τῆς τηρήσεως τῶν νομικῶν διατάξεων ἀπό τούς χριστιανούς ἐξ ἑθνῶν, ὅπως μᾶς τήν παρουσάζουν τόσο τό βιβλίο τῶν Πράξεων, ὅσο και οι παύλεις ἐπιστολές· 6λ. ἀντιπροσωπευτικά *Πράξ 15:1-31; Γαλ 2:15-4,6.*

⁵³ Δέν ἀνήκει στό θέμα μας ἡ ἔξέταση τῆς σημασίας τῆς ἔννοιας τῆς Ἐκκλησίας ὡς καθοριστικοῦ παράγοντα γιά τή συγκρότηση και τή διατήρηση τῆς ἐνότητας τῶν πρώτων χριστιανῶν παρά τίς σημαντικές μεταξύ τους διαφορές. Στό ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς παρούσας μελέτης δρίσκεται ἀποκλειστικά ἡ μεσσιανική πίστη τῶν πρώτων χριστιανῶν. Βεβαίως ἡ ἐκκλησιολογία ἀπορρέει ἀπό τή χριστολογία και μέ αὐτή τήν ἔννοια μιά ἐπέκταση τοῦ θέματος και πρός τήν κατεύθυνση αὐτή σέ μιά εὐρύτερη μελέτη θά εἶχε ἐνδιαφέρον. Βλ. σχετικά τά ἄρθρα τῶν J. D. G. Dunn, «One Church – Many Churches», και D. G. Horrell, «Pauline Churches or Early Christian Churches? Unity, Disagreement, and the Eucharist», στό A. A. Alexeev, C. Karakolis και U. Luz (ἐπιμ.), *Einheit der Kirche im Neuen Testament*, ὥ.π., σ. 3-22 και 185-203 ἀντίστοιχα.

σιανικῆς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ ὁδήγησε ἀργότερα τίς χριστιανικές κοινωνίες σέ παρεκτροπές και σέ ἐκδηλώσεις μισαλλοδοξίας ἡ ἀκόμη και βίαιης ἐπιβολῆς τῆς «ἀλήθειας» τους σέ ὅσους δέν ἦθελαν νά τήν ἀποδεχθοῦν ἐκουσίως. Ὁμως τά κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης δέν ἀφήνουν τέτοια περιθώρια. Ὁ Μεσσίας πού ἔκουσίως πορεύεται στό σταυρό ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα γιά τό ἥθος τῶν πρώτων χριστιανῶν, οι ὅποιοι προτιμοῦν νά πεθάνουν παρά νά ὑπερασπιστοῦν τόν ἔαυτό τους καταφεύγοντας στή βίᾳ. Φαίνεται μάλιστα ὅτι αὐτό εἰδικά τό χαρακτηριστικό τοῦ ἀρχέγονου χριστιανισμοῦ συνέβαλε ἀποφασιστικά στή ραγδαία ἐξάπλωσή του κατά τούς τρεῖς πρώτους αἰώνες σέ ἔνα κατά κανόνα ἐχθρικό πρός αὐτόν περιβάλλον.⁵⁴

Σέ ἀρκετά σημεῖα ἡ μεσσιανική διδασκαλία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ὅπως αὐτή ἀποτυπώνεται στά κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἶναι καινοφανής. Τρία ὅμως εἶναι τά καθοριστικά σημεῖα πού ὅχι μόνο διαφοροποιοῦν τόν χριστιανικό ἀπό τόν ίουδαικό μεσσιανισμό ἀλλά τοῦ δίνουν ἔνα τεράστιο συγκριτικό πλεονέκτημα: 1) Ἡ ἀνοικτότητα, ἡ πολυμορφία και τό παγκόσμιο ὄραμά του, πού ὅμως δέν ἀπειλεῖ τήν ούσιαστική του ἐνότητα· 2) ἡ ἀγάπη και ἡ αὐτοθυσία ὡς τρόπος ζωῆς πού ἐγκαινιάζεται ἀπό τόν ἴδιο τόν Μεσσία, κηρύσσεται ἀπό τούς ἡγέτες τῆς πρώτης

⁵⁴ Βλ. σχετικά R. Stark, *Ἡ ἐξάπλωση τοῦ Χριστιανισμοῦ: Πῶς τό ἄσημο και περιθωριακό κίνημα τοῦ Χριστοῦ ἐξελίχθηκε σέ κυρίαρχη θρησκευτική δύναμη στό Δυτικό Κόσμο μέσα σέ λίγους αἰώνες*, Ἀθήνα 2005, κυρίως σ. 247-288.

Ἐκκλησίας καὶ ἐφαρμόζεται ἀπό τούς πρώτους χριστιανούς διαφοροποιώντας τους ριζικά ἀπό τὸν περιβάλλοντα κόσμο, συγχρόνως ὅμως στρέφοντάς τους καὶ πρός αὐτὸν ὡς στόχο τῆς ἐκ μέρους τους ἀσκησης ἀγάπης· 3) ἡ θειότητα τοῦ προσώπου τοῦ Μεσσία: τό ὅτι ὁ Μεσσίας εἶναι ὅχι μόνο ὁ κύριος καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν πιστῶν τῆς κοινότητάς του, ἀλλά καὶ Θεός ὁ ἴδιος, καθιστᾶ τὴν πίστην καὶ τὴν ἀσκησην τῆς ἀγάπης ἀπευθείας θείᾳ ἐντολή καὶ ὅχι ἀπλῶς ἐνα ἀνθρώπινο ἰδεολόγημα. Τό κίνητρο τῆς ἔνταξης στή μεσσιανική κοινότητα, στήν ὅποια ἀποκαλύφθηκε πρόσφατα ὁ ἴδιος ὁ Θεός, πού ἔγινε ἀνθρωπός καὶ ἔζησε ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, εἶναι πάρα πολύ ισχυρό. Ἡ ἀσκηση ἀγάπης καὶ ἡ ἀπόλυτη ἄρνηση τῆς χρήσης δίας, πού ὁ Μεσσίας Χριστός ἀφησε ὡς παρακαταθήκη, ἀκολουθήθηκε ἀρχικά μέ ἀξιοθαύμαστη ἀκρίβεια καὶ πειθαρχία. Ἀπό κοινωνιολογικῆς πλευρᾶς τό παράδειγμα αὐτό ἀποδείχθηκε λειτουργικό, γιατί τελικά ἐπικράτησε στήν ἀρχαία οἰκουμένη. Τό πῶς καὶ γιατί αὐτό σταδιακά μεταλλάχθηκε, καὶ συχνά ἀλλοιώθηκε, στήν πορεία πρός τὴν ἐπικράτησή του, καὶ κυρίως μετά ἀπό αὐτήν, δέν ἀποτελεῖ θέμα αὐτῆς τῆς εἰσήγησης, ἀλλά ὀπωσδήποτε θά ἀναλυθεῖ ἀρκούντως στό πλαίσιο τοῦ παρόντος συνεδρίου.

Αἰκατερίνη Τσαλαμπούνη

Τό κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου γιά τὸν Μεσσία-Χριστό:

Ἡ θέση του μέσα στήν παύλεια θεολογία καὶ ὁ ρόλος του στή διαμόρφωση τῆς ταυτότητας τῶν παύλειων κοινοτήτων

Mιά προσεκτική ἀνάγνωση τῶν κειμένων τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὀδηγεῖ στή διαπίστωση ἐνός παραδόξου. Ἀπό τή μία ὁ ὄρος «Χριστός», ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ τήν ἑλληνική ἀπόδοση τοῦ ἑβραϊκοῦ τίτλου τοῦ Μεσσία (Mashiah), ἀπαντᾶ σέ αὐτά μέ τή μεγαλύτερη συχνότητα ἀπό ὅ,τι ὁπουδήποτε ἀλλοῦ στήν Καινή Διαθήκη (383 περίπου φορές στό λεγόμενο corpus paulinum ἀπό τίς 531 φορές πού ἀπαντᾶ συνολικά στήν Καινή Διαθήκη)¹ καὶ ἀναφέρεται πάντοτε

¹ Εἰδικότερα ὁ ὄρος «χριστός» ἀπαντᾶ: 7 φορές στό Κατά Μάρκον, 16 φορές στό Κατά Ματθαῖον, 12 φορές στό Κατά Λουκᾶν, 19 φορές στό Κατά Ἰωάννη, 16 φορές στίς Πράξεις, 12 φορές στήν Πρός Ἐβραίους, 49 φορές στίς Καθολικές Ἐπιστολές καὶ 7 φορές στήν Ἀποκάλυψη. Ὅσον ἀφορᾶ τό corpus paulinum (τίς ἐπιστολές δηλαδή πού ἀποδίδονται στόν ἀπόστολο Παῦλο, πλήν τῆς Πρός Ἐβραίους) ἡ λέξη ἀπαντᾶ: 271 φορές στίς παύλειες ἐπιστολές πού θεωροῦνται γενικά γνήσιες, 32 φορές στίς Ποιμαντικές καὶ 80 περίπου φορές στίς ὑπόλοιπες ἐπιστολές πού χαρακτηρίζονται ἀπό μεγάλη μερίδα ἐρευνηθῶν ὡς δευτεροπαύλειες. Ἡ προτίμηση τοῦ